

Kader Problemine Farklı Bir Yaklaşım

Kader, farklı ekollerce değişik şekillerde ele alınan ve dolayısıyla farklı çözümler getirilen problemlerden birisidir. Bu çözümlerin günümüz açısından ihtiyacımızı karşılayacak doğru bir çözüm olmadıklarını söyleyebiliriz. O halde bizim açımızdan kader, çözüme kavuşturulması gereken bir problemdir. Bu da kadere yeni bir metotla farklı bir çözüm getirmemiz anlamına geliyor. Biz bu probleme anlambilimi metot olarak kullanarak Kur'an çerçevesinde çözüm getirmeye çalışacağız ki bu daha objektif bir çözüm olacaktır. Çünkü bu yaklaşım, kişilerin ve ekollerin yöntem ve çözümlerinden mümkün olduğunca etkilenmemeyi gerektirir. Dolayısıyla Kur'an çerçevesinde hem dil hem de konu bağlamına göre kader kelimesinin birbiriyle ilişkili olan temel ve yan anlamlarını tespit ederek bu probleme anlambilim açısından bakmış olacağız.

Ancak her şeyden önce farklı iki ekolü oluşturan Kelâmcılar ile hadisçilerin kadere nasıl çözüm getirdiklerini kısaca görmemiz gerekiyor. Ortak nokta olarak her iki ekol de kadere insan fiilleri ile bağlantılı olarak ele alıyor ve buna bağlı bir çözüm getirmeye çalışıyorlar. Örneğin Maturîdî ve bu ekolün diğer bir temsilcisi Nesefî, kadere insan fiilindeki Allah ile ilgili yönle¹ bağlantılı olarak ele alıyor ve bu bağlamda kaderin iki anlama geldiğini ortaya koyuyorlar:

Birincisi bir şeyin kendisi üzerine meydana geldiği ve ortaya çıktığı ölçüdür. Yani iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik, hikmet ve sefahle ilgili olarak her şeyi olduğu hal üzere yapmaktır. Bu da hikmet anlamına gelmektedir. Zira her şey bulunduğu hal üzere ve kendisine en layık

bir şekilde kılınmakta ve takdir edilmektedir.² Meselenin daha iyi anlaşılması için buraya Tebsire'nin metnini almayı uygun buluyoruz:

وَأَمَّا الْقَدَرُ فَهُوَ عَلَى وَجْهِينِ. أَحْتَمِلُ مَا الْحَدَّ الَّذِي
يَخْرُجُ عَلَيْهِ الشَّيْءُ وَهُوَ جَعَلَ كُلَّ شَيْءٍ عَلَى مَا هُوَ
عَلَيْهِ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ مِنْ حَسَنٍ أَوْ قَبِيحٍ مِنْ حِكْمَةٍ أَوْ سَفْهَةٍ
وَهُوَ تَأْوِيلُ الْحِكْمَةِ أَيْ يَجْعَلُ كُلَّ شَيْءٍ عَلَى مَا هُوَ
عَلَيْهِ وَيَقْدَرُ كُلَّ شَيْءٍ عَلَى مَا هُوَ الْأَوَّلَى بِهِ³

Yazarların kaderin birinci anlamıyla ilgili olarak, bir şeyin bir şey olarak kılınması anlamına yer vermeleri kaderin Kur'an'daki manalarından birisi ile uyum halindedir. Zira En'am suresi 96. Ayette şöyle denmektedir:

فَالْيَقِ الْإِصْبَاحَ وَجَعَلَ الْقَيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

(Tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ayı vakit ölçüsü yapan O'dur. İşte bu, yüce Bilgin'in düzenlemesidir).⁴

Ayete göre gecenin dinlenme zamanı, güneş ve ayın vakit ölçüsü yapılması veya kılınması taktir anlamında kullanılıp, insan fiili ile ilgili olarak kullanılmazken, yazarların birşeyin (fiilin) iyi veya kötü, güzel veya çirkin olarak kılınmasını kaderin birinci anlamı olarak ele almaları fiil ile bağlantılı olarak yaptıkları bir yorum olmaktadır.

Kaderin ikinci anlamı ise şudur: Her bir şeyi mesela (insan fiili) zaman ve mekan, mükafat ve ceza itibarıyla

* Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ İnsan hürriyeti meselesinde insan fiiliyle ilgili yönler hakkında Maturîdî ve Nesefî çözümleri için bkz.: Yazıcıoğlu, M. Sait, Maturîdî ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı, Ankara, 1988; el-Magribi, Abdü'l-Fettah, İmanu Ehlî's-Sünneti Ebu Mansur el-Maturîdiyyu ve Arauhu'l-Kelâmiyyetu, Kahire, 1985

² Maturîdî, Kitabu't- Tevhid, tahkik: F. Huleyf, İstanbul, 1979, s.307; Nesefî, Tabsire'tu'l-Edille, tahkik: Claude Salame, Dimeşk, 1993, c.2, s.716

³ Nesefî, Tabsire, tahkik: Claude Salame, Dimeşk. 1993. c.2, s.716

⁴ Bu ve bundan sonraki ayet tercümesi H. Atay Kur'an'ın Türkçe çevirisinden alınmıştır. (İstanbul 1993)

açıklamak⁵ Tabsire'nin metni şöyledir:

والثاني بيان ما يقع عليه كل شيء من زمان ومكان
وما له من الثواب والعقاب

Maturîdî ve Neseffî'nin kaderin ikinci anlamını zamanla ilgili olarak anlamaları, kaderin Kur'an'daki anlamlarından birisiyle uyum halindedir. Nitekim Murselat süresi 21. ve 22. ayetler şöyledir:

فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ

(Onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi?)

Ayette kader zaman anlamında olmakla birlikte yazarların kaderin zaman anlamını insan fiiline bağlı olarak açıklamaları yine bir yorum olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar bize, Maturîdî ve Neseffî'nin kaderi, insan fiili içinde bu fiilin Allah ile ilgili yönüyle bağlantılı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Şimdi de hadisçilerin kadere nasıl bir anlam verdiğini görelim: İbn Teymiyye kadere imanının iki derecesi olduğundan bahseder:

1-Allah kadim ilmiyle mahlukatın ne amel yaptığını, taat, isyan, rızık ve ecelle ilgili olarak onların tüm hallerini bilir.

2-Kaderin ikinci derecesi Allah'ın meşiet-i ve herşeye şamil olan kudretiyle ilgilidir. Allah mevcudat ve madumatttan herşeye kadirdir.⁶ İbn Teymiyye'ye göre Allah'ın herşeye kadir olmasının anlamı içerisine insan fiilleri de girmektedir.⁷ Görüldüğü üzere Kelâmcılarda olduğu gibi hadisçiler de kaderi insan fiiliyle bağlantılı olarak açıklamaktadır.

İtikadî ekollerin kaderle ilgili çözümünü ana hatları itibarıyla gördükten sonra problemi şu şekilde ele almak mümkündür. Öncelikle kaderin Kelâm kültüründe ortaya çıkan bir problem olduğunu ve ekollerin bu probleme kendi metot ve anlayışları çerçevesinde çözümler getirdiklerini, dolayısıyla tüm bu çözümlerin Kur'an'ın kendisinden ayrılmasının mümkün olduğunu görmemiz gerekir. Bu durumda probleme yeni bir çözüm getirmek için Kur'an çerçevesinde kalarak yeni bir metotla problemi ele almak zaruri görülmektedir. Bu yeni metot da anlambilimdir. Böylece kaderin Kur'an çerçevesinde anlamını aydınlatmamız, bunun için de kader kelimesi ile müştaklarının ve kaderle ilgili ayetlerin Kur'an'da hangi anlamlara geldiğini ortaya koymamız gerekir.⁸ Yani

kaderi hangi ayetlerde ve bağlanılarda hangi anlama geldiğinin ortaya konması problemi çözmede bize büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Ayetleri gözden geçirdiğimizde kaderin temel anlamının güç yetirmek olduğunu görüyoruz. Temel anlamı bu şekilde almamız gerekiyor. Zira böylece diğer anlamları bu anlama bağlı olarak açıklamak mümkün olmaktadır. Kaderin bu temel anlamıyla ilgili olarak Mülk suresi birinci ayeti örnek olarak verebiliriz:

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

(Egemenlik elinde olan Allah yücedir ve O'nun gücü herşeye yeter.)

Ayette kader, güç yetirmek anlamındadır. Mülk ile güç yetirmek arasında bir ilgi vardır. Mülk elinde olanın her şeye gücü yeter. Kur'an'da kaderin bu anlamda kullanılışı ile ilgili bir çok örnek vardır. Ancak biz bununla yetinmek istiyoruz.

Bu temel anlamından başka, kaderin güç yetirmeyle bağlantılı olan bir diğer anlamı ölçüdür. Hicr suresi 21. Ayet:

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ

(Katımızda hazineleri olmayan hiçbir şey yoktur. Biz onu ancak bilinen bir ölçüye göre indiririz.)

Ayette Allah'ın katında olanın bir ölçü ile indirildiği ifade edilmiştir. Burada kader kelimesine güç yetirme anlamının verilmesi pek uygun düşmemektedir. Zira Allah'ın katında olanın bilinen (belli) bir güç yetirmeyle indirilmesi demek, o şeyin belli bir kanun ve nizam dahilinde indirilmesi anlamına gelecektir. Bu ise o şeyin belli bir ölçüye göre indirildiğini ifade eder.

Kaderin bir diğer manasını Talak suresi 7. ayette bulmaktayız:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِّرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَتْهُ اللَّهُ لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَيْهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

(Genişlik sahibi olan kimse nafakayı genişliğine göre versin; rızık kendisine yetecek kadar olan kimse, Allah'ın kendisine verdiğinden versin; Allah kimseye verdiği rızık aşan bir yük yüklemez. Allah güçlükten sonra kolaylık verir.)

Ayette kader rızkın daraltılması anlamında kullanılmıştır. Zira rızkın bir kimse için güç yetirilmesi, rızkın o kimseye belli bir ölçü ile verildiğini, belli bir ölçüye göre verilmesi de ölçüsüz, bol bir şekilde verilmediği yani rızkın o kimse için daraltıldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca ayette رِزْقُهُ و ifadesinden önceki kısmın, kaderin anlamının bir kimsenin rızkının daraltılması şeklinde anlaşılmasında rolü vardır. Çünkü

⁵ Tabsiretu'l- Edille, s.716

⁶ İbn Teymiyye, Mecmû' Feteva Ahmed İbn Teymiyye, tarihsiz, c.3 s. 148-149

⁷ a.g.e., c.8, s.10-11

⁸ Aksan, D., Anlambilim, Ankara, 1999, s. 20- 21, 27

her iki ifade birbiriyle ters anlamlıdır. Birinci kısımda imkanı geniş olma (zengin olma) durumu sözkonusu olduğuna göre ikinci kısımda rızkın daraltılması anlamı ifade edilmiş olmaktadır.

Mürselat suresi 21. ve 22. ayetlerde kaderin bir başka anlamını buluyoruz:

فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ

(Onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi?)

Ayette insanın yaratıldığı suyun sağlam bir yerde bilinen bir süreye kadar tutulduğu ifade edilmiştir. Yani kader zaman anlamı ile ilgili olmaktadır. İnsanın kendisinden meydana geldiği suyun belli bir kadere kadar bir yere yerleştirilmesine iki anlam verilebilir. Bunlardan birincisi belli bir güç yetirmeye kadar bir yere yerleştirilmesi ikincisi belli bir zamana kadar bir yere yerleştirilmesi. Bu anlamlardan ikincisi tercih edilmiş olmakla beraber birinci anlam da verilebilir. Hatta buna bağlı olarak belli bir ölçü ve sınıra kadar bir yere yerleştirme anlamı da verilebilir. Zira burada Allah'ın insanın meydana geldiği suya güç yetirmesi o suyun kendi durumu, zamanı veya mekanı kategorileriyle ilgilidir. Ayette suyun mekanı hakkında bilgi veriliyor. O halde geriye suyun durumu ve zamanı ile ilgili hususlar kalmaktadır. İşte bunlardan birinci anlam da mümkün olmakla birlikte ikincisi olan zaman anlamı tercih edilmiştir. Yani Allah'ın varlığa (insanı kendisinden meydana geldiği suya) güç yetirmesi o suyun belli bir zamana ulaşmasıyla gerçekleşmektedir.

Kaderin bir diğer anlamını Enam suresi 96. ayette görmek mümkündür:

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالْفَجْرَ حَسْبَانَا ذَلِكَ تَفْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

(Tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı, güneşi, ayı vakit ölçüsü yapan O'dur. İşte bu y'lice Bilgin'in düzenlemesidir.)

Ayette bir şeyin bir şey olarak kılınması Allah'ın takdiri olarak ifade ediliyor. Mesela gecenin sükunet kılınışı gibi. Ayete göre kaderin anlamı Allah'ın varlığa (gece) güç yetirmesinde ortaya çıkmaktadır. Allah'ın geceye güç yetirmesi onu (geceyi) bir şey olarak (dinlenme zamanı) kılması veya yaratması demektir. o halde Allah'ın takdiri ayete göre birşeyin bir şey olarak yaratılması veya kılınması anlamına gelmektedir. Ayetteki takdir kelimesi fa'ale kalıbının mastarıdır. Bu babdaki fiilin anlamlarından birisi de fiilin bu baba sokularak ettirgen yani iki nesneye geçişli yapılmış olmasıdır. Ayette cea'le fiili ettirgen olarak yani iki nesneye geçişli olarak kullanılmıştır. İşte fa'ale kalıbındaki takdir kelimesi bu anlamı ortaya koymuş oluyor.

En'am suresi 91. Ayette kader değerlendirmek

anlamındadır:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ...

("Allah hiçbir insana bir şey indirmedir" demekle Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler.)

Ayette kader değerlendirmek anlamındadır. Zira bu anlamın verilmesinde inanmayanların 'Allah hiçbir insana bir şey indirmedir' sözlerinin etkisi vardır. Bu, bir hüküm ve yargıda bulunmaktır. Bir hüküm ve yargıda bulunmak ise yorumlamak dolayısıyla değerlendirmek demektir. Zaten günümüz anlambiliminde bir yargıda bulunmamızı sağlayan cümleyi oluşturan iki unsurdan birisi konu diğeri yorumdur. Dillgisindeki yüklem anlambilimde yorum olmaktadır. Yani konu hakkında yorumda bulunulmaktadır. Dolayısıyla o şey değerlendirilmiş olmaktadır. Böylece ayetteki kader kelimesine değerlendirme anlamının verilmesinde bu kelimenin sözcük anlamı değil de ayet bütünlüğü içerisindeki dil ve konu bağlamı çerçevesinde anlaşılmasının etkisi olmaktadır ki bu da kelimeyi anlamada anlambilimin kullanıldığını gösterir.

Kalem suresi 23-25 ayetlerde kader kelimesi azmetmek, kararlı olmak anlamında kullanılmıştır:

فَانْطَلِقُوا وَهُمْ يَخْافُونَ أَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ وَغَدُوا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ

("Bugün orada hiçbir düşkün kimse yanınıza sokulmasın" diye gizli gizli konuşarak yürüyorlardı. Yoksullara yardım etmeye güçleri yeterken böyle konuşarak erkenden gittiler.)

Azmetmek ve niyet etmeye güç yetirmek, azmetmek ve niyet etmek, azim ve kararlılık içinde olmak anlamına gelir.

Kader kelimesi Kamer suresi 10-12 ayetlerde bir işi düzenlemek, planlamak anlamına geliyor:

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرَ فَنُفِثْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّنْهَمٍ وَنَحَرْنَا الْأَرْضَ عَيْنُونَا فَانْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ

(O da "ben yenildim bana yardım et" diye Rabbine yalvarmıştı. Biz de bunun üzerine göğün kapılarını boşalan sularla açtık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık; her iki sını belirtilen bir ölçüye göre birleştirdik.)

Bütün bu yan anlamlar, kaderin esas ve temel anlamı olan güç yetirme ile ilgili olduğu gibi, Al-i İmran suresi 29. ayete göre:

قُلْ إِنْ تَحْتَفَرُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبَدِّلُوهُ يَعْلَمَهُ

اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

(Deki; "İçinizde olanı gizleseniz de açıklansanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde bulunanları da bilir ve Allah'ın gücü herşeye yeter.")

Ayetin genel olarak iki anlamdan oluştuğu söylenebilir. Bunlardan birincisi içinde olanı gizleseniz de açıklansanız da Allah'ın onu bildiği ve Allah'ın göklerde ve yerde olanı bildiğidir. Diğer anlam ise Allah'ın herşeye gücünün yetmesidir ilk bakışta bu iki anlam arasındaki bağın ne anlamda olduğu çok açık değildir. Ancak yapısal anlambilim açısından ayeti dil ve konu bağlamına göre değerlendirecek olursak birinci kısımdaki anlamın özel, ikinci kısımdaki anlamın genel olduğunu, buna bağlı olarak ta Allah'ın her şeye gücünün yetmesi anlamının içerisinde Allah'ın göğüslerde olan ile yerde ve göklerde olanı bildiği anlamının bulunduğunu söyleyebiliriz. Yani Allah'ın herşeye güç yetirmesinin özel şekli O'nun göğüsler ile göklerde ve yerde olanı bilmesidir. Dolayısıyla kader ile Allah'ın ilmi arasında sıkı bir bağın olduğu bir başka ifade ile kaderin Allah'ın göğüslerde olan ile göklerde ve yerde olanı bildiği anlamına geldiği söylenebilir.

Keza Hadid suresi 22.- 23. ayetlerde Allah'ın yazması veya ilminden bahsedilmiştir:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ
إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى
اللَّهِ يَسِيرٌ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا
بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

(Yeryüzünde ve öz benliklerinizde başınıza gelen herhangi bir olayı yaratmamızdan önce, şüphesiz, O Kitap'ta bulunur. Doğrusu, bu Allah'a kolaydır. Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanız içindir. Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez.)

Ayetteki "musibet" kelimesi "isabet eden şey" anlamındadır. Bu isabet eden şey kötü de olabilir iyi de olabilir. Nitekim isabet edenin sadece kötü bir şey olmadığı bilakis iyi bir şey olabileceği takip eden ayetteki Allah'ın size verdikleriyle şımarmanız içindir ifadesinden çıkarılabilir. Halbuki musibet kelimesi Türkçede daha çok kötü olan şeylerle ilgili olarak kullanılmaktadır. Yeryüzünde ve özbenliklerinizde başınıza gelen iyi veya kötü bir şeyin yaratılmadan önce bir kitapta olması, Allah'ın bu musibeti yazdığı veya onu bildiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kader mevzuunda delil olarak en çok kullanılan bu iki ayette Allah'ın yazması veya ilmi insana isabet eden iyi veya kötü musibetle ilgili olup, insanın fiilleriyle ilgili değildir. Ayrıca insanın başına gelen iyi veya kötü musibetin her zaman açık ve net bir şekilde insanın fiilleriyle de bağlantısını kurmak yani arada bir sebeplilik bağı oluşturmak ta mümkün değildir yani insana gelen şu musibetin sebebi insanın şu fiilidir

demek de mümkün değildir. Dolayısıyla sebeplilik bağına göre musibeti fiil olarak yorumlamak ta mümkün değildir. Hem böyle bile olsa sebep ile sebebin sonucunu birbirinden ayırmamız mümkündür. Dolayısıyla bu durum musibet ile insan fiilinin birbirinden ayrı şeyler olduğunu gösterir. Diğer taraftan ikinci ayette Allah insana isabet eden musibetin yaratılmadan önce bir kitapta olmasının nedenini açıklamaktadır. Bu da insanın kaybettiklerine üzülmemesi ve Allah'ın verdikleriyle şıarmaması içindir. Günümüz kelamcılarından Prof. Dr. Hüseyin Atay'ın da belirttiği gibi Allah müminleri ümitsizliğe düşmemeleri için teselli etmiş veya onları böbürlenip yollarını şaşırmaktan korumuştur. Yoksa ayet daha önceden yazılmış bir kadere uymak zorunda kalındığını ifade etmemektedir.⁹ Bu durumda her iki ayetin insanın fiilleriyle bağlantılı olarak ele alınması yorum olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir. Son iki ayetten önce geçen Al-i İmran suresi 29. ayete göre kader Allah'ın ilmi anlamına gelmekte idi. Az önce geçen Hadid suresi 22. ve 23. ayetlerde de insana isabet eden musibeti Allah'ın bildiğinden bahsedilmekte idi. Bundan hareketle kader Allah'ın ilmi ile alakalıdır. Allah'ın ilmi de musibet ile alakalıdır. O halde kader, musibet ile alakalıdır şeklinde bir akıyürütme yapılabilir. Kader mevzuunda en çok kullanılan bu iki ayette Allah'ın yazması veya ilmi musibet veya nimetle ilgili olup, insanın fiil ve davranışlarıyla ilgili değildir. Dolayısıyla bu ayetlerin insanın fiilleriyle bağlantılı olarak ele alınması yorum olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir.

Zaten Al-i İmran suresi 165. ayette kader kelimesi, musibeti isabet ettirmek anlamıyla yakından ilgilidir:

أَوَلَمْ أَصَابَكُمْ مَصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ
إِنَّا لَنَرَاهُ غَالِيًا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

(Başkalarını iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca "Bu nereden?" dersiniz? De ki: "O, kendinizdendir." Doğrusu Allah'ın gücü her şeye yeter.)

Ayette başlıca iki anlamdan bahsedilebilir. Birincisi insana musibetin isabet etmesi, ikincisi Allah'ın her şeye gücünün yetmesi. Yapısal anlambilimde dil ve konu bağlamına göre bu iki anlamı birbiriyle bağlantılı olarak anladığımızda birinci anlamın özel, ikinci anlamın genel nitelikli olduğu dolayısıyla insana isabet eden musibetin Allah'ın bir çeşit güç yetirmesi anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır.

Ancak burada insanın sorumluluğuna da bir açıklık getirmek gerekiyor. Nitekim Nisa suresi 78-79 ayetlerde

⁹ Atay, H., Kur'an'da İman Esasları, s.138-9, Ankara, 1998

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَذَرِكُمْ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ
مُشِيدَةٍ وَأَنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ
اللَّهِ وَأَنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ
قُلْ كُلٌّ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ حَدِيثًا مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ
وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ
لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

(Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde olsanız bile ölüm size ulaşır. Onlara bir iyilik gelirse "bu Allah katındandır" derler. Onlara bir kötülük gelirse, "Bu senin yüzündendir" derler. De ki: "Hepsi Allah katındandır" Bu topluma ne oluyor ki, nerde ise hiçbir söz anlamıyorlar? Sana bir iyilik gelirse Allahtandır, sana ne kötülük gelirse kendindendir. Seni insanlara elçi gönderdik. Tanık olarak Allah yeter.)

Bu iki ayette, münafıklara hitaben insana isabet eden iyilik ve kötülüğün Allah'tan olduğu, peygambere hitaben de sana isabet eden bir iyiliğin Allah'tan, kötülüğün de senin kendinden olduğu ifade edilerek insanın sorumluluğu da vurgulanmış oluyor. Keza Şura suresi 30. ayette:

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ آيَاتِكُمْ وَيعْتَفُوا
عَنْ كَثِيرٍ

(Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder.)

İsabet eden bir musibetten insanın sorumlu olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu durumda ayetlerden anladığımıza göre kader, temel anlamı itibarıyla Allah'ın varlığa güç yetirmesi özel anlamı itibarıyla da insana isabet eden musibet veya iyiliğin Allah tarafından bilinmesi veya isabet ettirilmesi anlamını ifade etmektedir. Ancak insana isabet eden musibetten insan sorumludur. Yani musibet sorumluluk açısından insana, bilinmesi veya isabet ettirilmesi anlamıyla da Allah'a aittir.

Kaderin anlamını Kur'an çerçevesinde bu şekilde ortaya koyduktan sonra kader ile Allah'a iman arasında bir bağın olup olmadığına bakmamız gerekmektedir. Kur'an çerçevesinde bu bağlamda Tegabun suresi 11. ayette :

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ
بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ لَكُمْ سُبُلَكُمْ

(Başa gelen hiçbir olay Allah'ın izni olmadan olamaz; Allah'a kim inanırsa onun gönlünü doğruya yöneltir. Allah her şeyi bilendir.)

Ayetin birinci kısmında musibetin Allah'ın izni ile isabet ettiğinden bahsedilirken, ikinci kısımda ise Allah'a iman edenin kalbine Allah'ın hidayet vereceğinden

bahsedilmektedir. Ayeti bütün olarak ele alır ve bu iki anlam arasında bağlantı kurarsak musibetin Allah'ın izni ile isabet etmesi ile Allah'a imanın birbiriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Keza Bakara suresi 155.-157. ayetlerde:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ
الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا
إِلَيْهِ رَاغِبُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ
وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

(And olsun ki sizi biraz korku biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksilterek deneyeceğiz. Katılanlara müjde ver. Başlarına bir musibet geldiği zaman "Kuşkusuz biz Allah'a aیتiz ve elbette O'na döneceğiz" derler. İşte onlara Rablerinden nimetler ve rahmet vardır. İşte onlar doğru yolu bulmuşlardır.)

İsabet eden musibet karşısında alınan tavır ile Allah'a iman arasında bir bağın olduğu açıktır. Yani kişinin Allah'a ait olduğunu ve O'na döneceğini söylemesi Allah'a olan imanın gösterir.

Yine Tevbe suresi 50.- 51. ayetlerde :

إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا
قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ
قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا
وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

(Sana bir iyilik gelirse, onların ağzına gider. Eğer, sana bir kötülük gelse "Biz önceden işimizi tuttuk" derler ve sevinerek geri dönerler. De ki: "Allah'ın bize yazdığından başkası başımıza gelmez. O bizim sıkı dostumuzdur. İnananlar, Allah'a güvensinler.)

Musibetlerin isabet etmesiyle Allah'a tevekkül arasında bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Allah'a tevekkül ise O'na iman ile ilgilidir. Lokman suresi 17. ayette :

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ
الْأُمُورِ

("Ey oğulcuğum! Namazı kıl, akla uygun olanı buyurup kötülüğü yasakla, başına gelene karşı dayanıklı ol; doğrusu bunlar üzerinde durulmaya değer, önemli işlerdir.")

İsabet edene sabretmenin gerekliliği anlaşılmaktadır. Sabır ise Allah'a iman ile ilgilidir. Keza Hadid suresi 22.- 23. ayetlerde:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ
إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

لَكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا
آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

(Yer yüzünde ve öz benliklerinizde başınıza gelen herhangi bir olayı yaratmamızdan önce, şüphesiz, O Kitap'ta bulunur. Doğrusu, bunlar Allah'a kolaydır. Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanız içindir. Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez.) musibetin isabet etmesiyle, insanın kaybettiklerine üzülmemesi ve Allah'ın kendisine verdikleriyle de şımarması gerektiği anlatılmaktadır. Bu tür tutum ve davranış ise Allah'a iman ile ilgilidir.

Zaten Cibril hadisinde geçen kadere inanma bu manada anlaşılmalıdır. Yani kaderin insan fiili ve bunun ezelde tespitiyle bir alakası yoktur. Nitekim yazar H. Atay da kader meselesinde insanın iradesini ilgilendiren nokta ile tabii ve kevnî hadiseleri ilgilendiren ciheti birbirinden

ayırmak gerektiğini ifade ederken kaderin insan fiili ile ilgili olmadığını tabii ve kevnî hadiselerle ilgili olduğunu demek istemiştir.¹⁰ Dolayısıyla insan fiilini ve bunun ezelde tespitini kaderin anlamı içine almak yorumla sözkonusu olup, bu da belli bir mantıkla probleme yaklaşmak ve belli bir kültür çerçevesinde problemi değerlendirmekle gerçekleşmektedir. Zaten kader kelimesi ile Kur'an'da insan fiilinin kastedilmiş olması Kur'an'ın üslubuna da aykırıdır. Zira kader ile insan fiili kastedilmiş olsa bu, insan fiiline ayrı bir varlık kategorisi vermek yani insan fiilini daha somut bir tarzda mustakil bir varlık imiş gibi değerlendirmek anlamına gelir. Halbuki fiil insana bağlı olarak anlaşılan soyut karakterli bir şeydir. Öte yandan kadere imanın bir iman esası olarak kabul edilip edilmeyeceği ise iman esasları anlayışı ile ilgili bir husustur ki, onu diğer bir yazımızda ele aldık.

¹⁰ Yazarın kader konusundaki yaklaşımıyla ilgili geniş bilgi için aynı adlı eserine bakılabilir.